

Władysław Szczęch

UWAGI NA TEMAT KOMPUTERYZACJI BIBLIOTEK KRAKOWSKICH

Celem wystąpienia jest zaprezentowanie wybranych problemów komputeryzacji bibliotek krakowskich. Oprócz rysu historycznego przebiegu ich komputeryzacji, przedstawiono uwagi na temat organizacji szkolenia bibliotekarzy w zakresie automatyzacji prac bibliotecznych, stosowanych w bibliotekach krakowskich programów komputerowych oraz kryteriów ich optymalnego wyboru.

KRÓTKI ZARYS ROZWOJU KOMPUTERYZACJI BIBLIOTEK W KRAKOWIE

Pierwsze projekty zastosowania komputerów do usprawnienia pracy w bibliotekach krakowskich były formułowane na początku lat siedemdziesiątych. Powstały one w bibliotekach głównych Politechniki Krakowskiej i Akademii Górniczo-Hutniczej oraz w Bibliotece Jagiellońskiej. Dotyczyły one automatyzacji rejestracji wypożyczeń oraz automatycznych katalogów. W latach 1972–1974 opracowany został w BG Politechniki Krakowskiej projekt zautomatyzowanej biblioteki uczelnianej o nazwie ZUBIN. Zakładano wówczas wykorzystanie dla celów bibliotecznych komputerów typu ODRA z uczelnianych ośrodków obliczeniowych, w następnych latach korzystano również z komputerów R-32 pracujących m.in. w ZETO. W połowie lat siedemdziesiątych zrodziła się w krakowskim środowisku bibliotecznym inicjatywa wspólnego rozwiązywania problemów komputeryzacji bibliotek szkół wyższych – poprzez stworzenie sieci zautomatyzowanych bibliotek uczelnianych. Przygotowano projekt systemu o nazwie „KRAKUS”. Projekt zakładał utworzenie szeregu wspólnych katalogów (m.in. czasopism zagranicznych, druków zwartych polskich i zagranicznych), automatyzację wypożyczalni, zdalny dostęp do wspólnych baz danych, a także współpracę i wymianę informacji przy ich tworzeniu oraz eksploatacji. Centralną biblioteką systemu „KRAKUS” miała być Biblioteka Główna Politechniki Krakowskiej, kierowana przez dr. Józefa Czernego, jednego z najbardziej aktywnych inicjatorów projektu. W pierwszym etapie przeprowadzono szczegółowe analizy systemowe w bibliotekach, które zgłosiły chęć uczestniczenia w systemie „KRAKUS”. Jednakże jedyną komputerową bazą danych, którą udało się zrealizować

i która w zmodyfikowanej formie przetrwała po dzień dzisiejszy jest Katalog Centralny Czasopism Zagranicznych – KCCZ (pierwsze wydanie w 1977 r.). W 1983 r. został on przejęty od Biblioteki Głównej Politechniki Krakowskiej przez Bibliotekę Jagiellońską i był od 1988 do 1994 r. przygotowywany przy użyciu pakietu MicroISIS, stanowiąc regionalny podsystem ARKA Biblioteki Narodowej. Dane do katalogu były dostarczane – na ogół w postaci zapisów komputerowych – przez biblioteki szkół wyższych oraz instytuty PAN z Krakowa i Kielc (w sumie – ok. 30 bibliotek).

W latach 1975–1985 bardziej intensywne prace nad automatyzacją prac biblioteczno-informacyjnych prowadzone były w krakowskich branżowych ośrodkach informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Uczestniczyły one w pracach nad tworzeniem SINTO i MSINT opracowując projekty komputerowych, dziedzinowych systemów informacyjnych. Były to m.in. BOINTE IOS, IGNiG czy PETROINFORM. Najbardziej zaawansowane projekty dotyczyły przygotowywania wydawnictw informacyjnych oraz tworzenia bibliograficznych baz danych.

Komputeryzacja w szerszym zakresie rozpoczęła się w bibliotekach krakowskich, podobnie jak w innych bibliotekach polskich, dopiero w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. Było to związane z kilkoma podstawowymi czynnikami.

Po pierwsze, powstała realna możliwość zakupu przez biblioteki mikrokomputerów do swojego wyłącznego użytkowania. Stało się to możliwe po pojawieniu się na polskim rynku komputerów osobistych typu IBM PC, które nie tylko były stosunkowo niedrogie, ale również bardzo szybko taniały. Równocześnie wzrastały możliwości kolejnych nowych typów tychże mikrokomputerów.

Po drugie, pojawiły się tanie lub wręcz bezpłatne programy do automatyzacji niektórych prac biblioteczno-informacyjnych, takie jak MicroISIS lub MAK.

Po trzecie, zwiększyła się ilość bibliotekarzy znających zagadnienia komputeryzacji bibliotek i problemy z tym związane, przekonanych, iż komputeryzacja jest nieodzownym kierunkiem unowocześniania pracy bibliotek i zwiększania stopnia zaspokajania potrzeb czytelników. Wzrosła również liczba informatyków znających specyfikę automatyzacji prac bibliotecznych.

Charakterystycznym dla okresu końca lat osiemdziesiątych było:

- tworzenie własnych lokalnych bibliotecznych baz danych, głównie katalogów czasopism, druków zwartych, zawartości czasopism, literatury firmowej oraz prac naukowo-badawczych pracowników uczelni, instytutu czy organizacji;
- komputeryzacja wypożyczeń lub bazy typu faktograficznego;
- zwrócenie większej uwagi przy wyborze priorytetów na prace związane z usprawnieniem obsługi informacyjnej czytelników;
- wymiana informacji na nośnikach maszynowych z Biblioteką Narodową i innymi bibliotekami;
- podejmowanie działań ułatwiających wymianę doświadczeń związanych z komputeryzacją bibliotek, wypracowanie wspólnych rozwiązań pojawiających

się problemów, zapewnienie możliwości wymiany informacji na nośnikach maszynowych, a także niezbędnego szkolenia bibliotekarzy.

Warto w tym kontekście podać kilka przykładów zakresu komputeryzacji w poszczególnych krakowskich bibliotekach i ośrodkach informacji naukowej. Tak zatem komputeryzacja obejmowała:

Bibliotekę Jagiellońską – gromadzenie, opracowanie, dublety, rękopisy, KCCZ, wypożyczalnia;

Bibliotekę Główną AGH – gromadzenie, materiały konferencyjne – baza SYMPO, patenty, wypożyczalnia, współpraca z IMZ w Gliwicach;

Bibliotekę Główną Politechniki Krakowskiej – materiały konferencyjne, prace naukowo-badawcze;

Bibliotekę Główną Akademii Ekonomicznej – druki zwarte, informacja prawna;

Bibliotekę Główną AWF – prace naukowo-badawcze, druki zwarte;

Bibliotekę Główną Akademii Rolniczej – życiorysy, wykorzystanie bazy danych bibliograficznych międzynarodowego systemu AGRIS;

Bibliotekę Czartoryskich – stare druki;

Bibliotekę Instytutu Farmakologii PAN – zawartość czasopism, druki zwarte;

Bibliotekę Instytutu Botaniki PAN i UJ – nabytki – gromadzenie, wymiana czasopism, wypożyczalnia;

Bibliotekę (BOINTE) Instytutu Obróbki Skrawaniem – informacja bieżąca, patenty;

Miejską Bibliotekę Publiczną – bibliografia regionalna;

Bibliotekę Papieską Akademii Teologicznej – nabytki, czasopisma;

Bibliotekę Księży Jezuitów – druki zwarte;

Bibliotekę Ojców Benedyktynów w Tyńcu – druki zwarte;

Bibliotekę Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnych – bibliografie dziedzinowe.

Komputeryzację wprowadzano również w BOINTE Instytutu Odlewnictwa, Bibliotece Technicznej PETROINFORM-u i wielu innych.

W zakresie kształcenia bibliotekarzy dla potrzeb komputeryzacji bibliotek działania podjęły: Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UJ (w ramach studiów dziennych i zaocznych bibliotekoznawstwa i informacji naukowej i Studium Podyplomowego Informacji Naukowej), Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (studia dzienne i zaoczne bibliotekoznawstwa) oraz Krakowska Pracownia Ośrodka Informacji Naukowej PAN (kursy z zakresu programu MicroISIS). Od 1994 r. Zespół Koordynacyjny Bibliotek Krakowskich prowadzi regularnie kilku lub kilkunastodniowe kursy dla wybranych bibliotekarzy z zakresu zasad działania i użytkowania różnych modułów programu VTLS.

W ostatnich trzech–czterech latach dużą dynamikę wykazuje wprowadzenie nowego rodzaju usługi informacyjnej, tj. udostępnianie baz danych na dyskach optycznych CD-ROM. Stają się one dostępne nie tylko w dużych bibliotekach uczelnianych, ale także coraz więcej z nich trafia do mniejszych bibliotek naukowych i instytutowych. Usługi te – bazy danych na CD-ROM – zapoczątkowane w Bibliotekach Głównych Politechniki Krakowskiej, Akademii Ekonomicznej, Bibliotece Jagiellońskiej czy Pracowni Informacji Naukowej OIN PAN (udostępniały pojedyncze bazy danych), są obecnie świadczone w ponad 20 bibliotekach krakowskich, z których każda posiada po kilka lub nawet kilkanaście baz. W odróżnieniu od tej formy biblioteczných usług komputerowych nie zostało rozwinięte w Krakowie korzystanie z usług sieci informacyjnych typu DIALOG, ORBIT, BLAISE czy DataStar. Korzystanie z ich usług za pośrednictwem Biblioteki British Council w Warszawie było stosunkowo mało spopularyzowane w środowisku naukowym Krakowa.

W połowie 1993 r. program VTLS był wykorzystywany w dwu bibliotekach krakowskich (BJ, BG AGH), program TinLIB w jednej (BG PK), z programu MicroISIS oficjalnie korzystało 57 instytucji, z programu MAK – 13, ponadto stosowano inne programy, m.in. – Reference Manager, dBase, Data Perfect oraz oprogramowania własne. Równocześnie bardzo szybko wzrastała ilość posiadanych mikrokomputerów. Praktycznie każda z bibliotek głównych szkół wyższych posiadała w tym czasie od kilku do kilkudziesięciu (maks. ok. 40) mikrokomputerów typu IBM PC, połączonych w sieci lokalne NOVELL.

Jakościowo nowa sytuacja w zakresie komputeryzacji krakowskich bibliotek uczelnianych powstała w 1992 r., gdy Biblioteka Jagiellońska i Biblioteka Główna AGH rozpoczęły prace nad wdrożeniem kompleksowego programu automatyzacji biblioteki z wykorzystaniem pakietu VTLS, realizując grant, przyznany BJ przez amerykańską fundację Mellona. Na posiedzeniu w dniu 24 marca 1993 r. Rada Rektorów Szkół Wyższych w Krakowie podjęła decyzję o zastosowaniu systemu VTLS w automatyzacji wszystkich krakowskich bibliotek uczelnianych. Dało to impuls do powrotu idei utworzenia, w zupełnie odmiennych jednak warunkach, zautomatyzowanej krakowskiej sieci bibliotek uczelnianych i naukowych. Projekt utworzenia takiej sieci, obejmującej 14 bibliotek, które wybrały system VTLS, zyskał ostatnio znaczne wsparcie finansowe i będzie intensywnie wdrażany.

Kolejnym ważnym czynnikiem, warunkującym obecnie rozwój komputeryzacji bibliotek krakowskich, jest tworzenie metropolitalnej sieci komputerowej, (MAN) opartej na łączach światłowodowych. Pozwoli ona z jednej strony na uzyskanie wzajemnego dostępu do własnych baz danych oraz dostępu do katalogów bibliotecznych na całym świecie, a także do informacji dostępnych w sieci INTERNET.

Podsumowując – można stwierdzić, że w rozwoju komputeryzacji bibliotek krakowskich daje się wyróżnić kilka istotnych okresów, a mianowicie:

– druga połowa lat siedemdziesiątych – z próbą stworzenia systemu KRA-

KUS, przy użyciu zewnętrznych komputerów i braku odpowiedniego opracowania bibliotecznego;

– koniec lat osiemdziesiątych – charakteryzujący się tworzeniem lokalnych baz danych na własnych mikrokomputerach z wykorzystaniem specjalistycznego oprogramowania wyszukiwawczego MicroISIS i MAK;

– ostatnie lata – czyli początek kompleksowej automatyzacji prac w bibliotekach uczelnianych z wykorzystaniem programu VTLS oraz sieci informatycznych dla utworzenia zautomatyzowanej sieci bibliotek uczelnianych i naukowych Krakowa.

MOŻLIWOŚCI ROZWOJU KOMPUTERYZACJI BIBLIOTEK

Efektywne wdrożenie systemu komputerowego w dowolnej bibliotece zależy od harmonijnego współdziałania pięciu podstawowych komponentów:

– odpowiednio przygotowanych i wprowadzonych danych i informacji bibliograficznych, dokumentacyjnych i bibliotecznych, zgodnie z przyjętymi normami bibliotecznymi i informatycznymi (analiza systemowa danych przetwarzanych w bibliotece i ich przepływu, ujednoclenie formatu zapisu i struktury danych bibliograficznych dla różnych typów dokumentów, wprowadzenie formatów MARC-BN i USMARC);

– odpowiednio wybranego i rozpoznanego komputerowego pakietu programów bibliotecznych, pozwalającego optymalnie realizować zadania i prace biblioteki objęte automatyzacją (rozpoznawanie i stosowanie programów komputeryzacji prac bibliotecznych, opracowanie własnych programów komputerowych, określenie kryteriów wyboru programów itp.);

– odpowiednio skonfigurowanego sprzętu komputerowego, którego ilość i parametry zapewniają sprawne i niezawodne przetwarzanie danych i informacji (rozpoznawanie rynku sprzętu komputerowego, śledzenie tendencji rozwoju sprzętu, racjonalizacja zakupów i wykorzystania sprzętu);

– odpowiednio przygotowanych kadr bibliotecznych potrafiących zapewnić prawidłowe i terminowe wykonywanie podstawowych prac bibliotecznych i informacyjnych oraz zapewnić skuteczną organizację procesów w komputeryzowanej i skomputeryzowanej bibliotece (organizowanie kursów kształcenia bibliotekarzy, uczestnictwo w kursach, szkoleniach, konferencjach, samokształcenie, pogłębianie umiejętności posługiwania się nowymi technikami komputerowymi, szkolenie czytelników);

– odpowiednio rozwiniętej i dostatecznie przepustowej sieci łączności informatycznej wewnątrz biblioteki oraz z innymi bibliotekami (tworzenie lokalnych sieci komputerowych, popieranie rozwoju sieci miejskich i przyłączanie się do nich).

Wyrażając głębokie przekonanie, iż wymienione czynniki są jednakowo waż-

ne dla osiągnięcia korzyści, sukcesu i satysfakcji płynących z komputeryzacji biblioteki, w dalszej części nieco dokładniej omówione zostaną zagadnienia szkolenia bibliotekarzy w zakresie automatyzacji bibliotek oraz pewne aspekty oceny i wyboru programów dla potrzeb konkretnej biblioteki.

PROBLEMY KOMPUTEROWEGO SZKOLENIA BIBLIOTEKARZY W KBIIN UJ

Ważnym kierunkiem rozwoju polskich bibliotek w ostatnich 5-6. latach jest ich komputeryzacja. Obejmuje ona nie tylko duże biblioteki naukowe i uczelnie wyższych, ale także biblioteki średnie i małe. Wśród licznych przyczyn tego procesu unowocześniania warsztatu pracy bibliotekarzy polskich, zgodnego z tendencjami rozwoju bibliotek na świecie, warto wymienić m.in. bardzo znaczną obniżkę cen sprzętu komputerowego; dostępność oprogramowania przygotowanego specjalnie dla automatyzacji prac bibliotecznych i informacyjnych zarówno przez polskich, jak i zagranicznych programistów; coraz liczniejsze kadry bibliotekarskie, przygotowane do pracy z komputerami; rozwój sieci komputerowych, szczególnie sieci szerokiego zasięgu; presję czytelników na przyspieszenie dostępu do nowych informacji, dostarczanych w nowoczesnej postaci; zrozumienie potrzeby komputeryzacji bibliotek przez kadry kierownicze bibliotek i instytucji nadrzędnych, niezależnie od motywów tego zjawiska, czy w końcu wymogi normalizacji i usprawnienia wymiany informacji, zarówno w skali bibliotecznych sieci krajowych, jak i międzynarodowych. Szybkość zachodzących zmian powoduje, iż poza „oczywistym” stwierdzeniem, że specjaliści w dziedzinie komputeryzacji bibliotek są nam pilnie potrzebni, bardzo trudno odpowiedzieć sobie jednoznacznie na podstawowe pytanie, jaką wiedzę w tym zakresie powinni posiadać absolwenci np. pięcioletnich studiów dziennych bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, aby ta wiedza była im przydatna za, powiedzmy, lat dziesięć. Nieco łatwiej udzielić sobie odpowiedzi na pytania o zakres programu i metody kształcenia na krótkoterminowych kursach i szkoleniach bibliotekarzy dla potrzeb określonej grupy bibliotek lub wybranego programu komputerowego.

KBiIN UJ od 1974 r. realizowała program kształcenia na kierunku bibliotekoznawstwo i informacja naukowa o tzw. profilu matematycznym, co w praktyce oznaczało zwiększoną ilość zajęć z przedmiotów ścisłych (np. logika, matematyka, informatyka) i z informacji naukowej i technicznej na 5-letnich studiach dziennych i zaocznych oraz prowadzenie specjalizacji magisterskiej o profilu informacja naukowa. Zajęcia z przedmiotów informatycznych miały zdecydowanie charakter teoretyczny. Aż do drugiej połowy lat osiemdziesiątych komputery oraz biblioteczne systemy zautomatyzowane pokazywano w trakcie organizowania wycieczek. Dopiero pojawienie się mikrokomputerów pozwoliło wprowadzić

zajęcia praktyczne typu ćwiczeń. Jeszcze 5–6 lat temu efektywny, średni czas pracy z mikrokomputerem w całym okresie studiów wynosił co najwyżej kilka godzin. W trakcie kolejnych modyfikacji programów kształcenia w KBiIN UJ daje się zaobserwować:

- zmniejszanie ilości godzin zajęć z przedmiotów ogólnohumanistycznych (np. historia literatury, historia, filozofia);
- ale także zmniejszenie ilości godzin zajęć teoretyczno-informatycznych oraz z nauk ścisłych (matematyka, logika, języki programowania);
- stopniowe zwiększanie ilości godzin zajęć praktycznej pracy z komputerem oraz poznawania konkretnych komputerowych programów, które można wykorzystywać w bibliotekach (np. bazy danych, MicroISIS).

Korzystną zmianą programową był podział programu studiów na tzw. „bazę” – trzy pierwsze lata studiów, czyli te same przedmioty dla wszystkich studentów oraz „specjalizację” – czwarty i piąty rok studiów, gdy studenci samodzielnie wybierają przedmioty spośród ok. 35–40 propozycji. Wśród przedmiotów „bazy” początkowo realizowano „Wstęp do informatyki” na II roku i „Komputer w bibliotece” na III roku studiów, zaś na specjalizacji „Język programowania Pascal”, „Pakiety programów komputerowych dla bibliotek” i „Bazy danych”. Stopniowo zwiększano ilość tego typu przedmiotów, tak że obecnie prowadzone są: „Praktyczne posługiwanie się komputerem” i „Wstęp do informatyki” na I roku studiów, „Komputer w bibliotece” na II roku, „Programy komputerowe dla bibliotek” na III roku oraz, w ramach przedmiotów specjalizacyjnych, do wyboru: „Język programowania Pascal”, „Pakiety programów dla bibliotek”, „Programy wydawnicze i graficzne”, „Programy ekspertowe i multimedialne”, „Sieci komputerowe i biblioteczne”, „Programy obsługi baz danych”. Zajęcia te prowadzone są w małych grupach liczących 1–2 osoby na jeden komputer. Daje to możliwość odbycia na studiach dziennych maksymalnie ok. 300 godzin zajęć „komputerowych” dla studenta. Dodatkowo praktyczne zajęcia z wykorzystaniem komputera prowadzone są w ramach innych przedmiotów, takich jak: „Formaty opisu dokumentów”, „Najnowsze kierunki bibliotekoznawstwa i informacji naukowej”, „Zbiory dokumentów i informacji”, „Metodyka tworzenia tezaurusów” itp. Na studiach zaocznych zajęcia prowadzone są w wymiarze 1/3 ilości godzin studiów dziennych i dotyczy to również przedmiotów „komputerowych”. KBiIN UJ prowadzi również roczne studia podyplomowe: Podyplomowe Studium Bibliotekoznawstwa i Podyplomowe Studium Informacji Naukowej. W programie Podyplomowego Studium Bibliotekoznawstwa przedmiot „Systemy informacyjne” (początkowo 6 godz. wykładów + 12 godz. ćwiczeń, później 18 godz. ćwiczeń, obecnie 10 godz. wykładów + 18 godz. ćwiczeń) jest poświęcony zapoznaniu słuchaczy z problemami komputeryzacji bibliotek i na pracę z komputerem. Studium Podyplomowe Informacji Naukowej od początku było zorientowane na problemy komputeryzacji bibliotek i systemów informacyjnych. Od ubiegłego roku program studium został gruntownie zreformowany i większość zajęć to praktyczna

praca słuchaczy z komputerem. Szczególną uwagę poświęca się programowi VTLS.

Na obecnym etapie rozwoju komputeryzacji bibliotek w Polsce rolę odpowiednio wyposażonej pracowni komputerowej dla placówki kształcącej przyszłych bibliotekarzy i pracowników informacji, a także doskonalącej umiejętności bibliotekarzy trudno przecenić, zarówno dla słuchaczy i dla nauczycieli akademickich. Odpowiednio wyposażona i zorganizowana pracownia komputerowa:

- pozwala uatrakcyjnić prowadzone zajęcia dydaktyczne z wielu przedmiotów „nieinformatycznych” (zbiory dokumentów i informacji, formaty opisu, źródła informacji, języki informacyjne, języki obce – przy pomocy CD-ROM, usług sieciowych, programów demonstracyjnych);

- umożliwi wprowadzanie nowych przedmiotów kształcenia i prawidłową ich realizację (systemy ekspertowe, multimedia, sieci komputerowe, programy edycyjno-wydawnicze);

- wyzwala nowe zainteresowania i zwiększa aktywność studentów w trakcie kształcenia (formy przygotowywanych prac kursowych, nowe tematy prac, zdalny dostęp do bibliotek i systemów, działalność kół naukowych);

- zmusza do podwyższania i unowocześniania zasobu wiedzy fachowej osób prowadzących zajęcia (poznawanie nowych programów, seminaria i spotkania szkoleniowe);

- ułatwia prowadzenie prac badawczych i przygotowanie ich wyników przez pracowników naukowych (podejmowanie nowych tematów badawczych, przygotowywanie, redagowanie i korekta artykułów, książek, baz danych);

- przyspiesza wymianę informacji poprzez korzystanie z usług sieci komputerowych (poczta elektroniczna, grupy dyskusyjne, czasopisma elektroniczne, serwery WWW, biblioteki programów ogólnodostępnych).

PROBLEMY WYBORU OPROGRAMOWANIA KOMPUTEROWEGO DLA BIBLIOTEK

Wśród oprogramowania dla automatyzacji prac bibliotecznych i informacyjnych można by wyróżnić:

- oprogramowanie pozwalające kompleksowo komputeryzować bibliotekę i oprogramowanie pozwalające komputeryzować tylko wybrane prace czy operacje biblioteczne, np. wyszukiwanie, wypożyczanie;

- oprogramowanie uniwersalne, przygotowywane przez wyspecjalizowane firmy z przeznaczeniem dla wielu bibliotek i oprogramowanie przygotowywane z myślą o specyficznych potrzebach jednej biblioteki;

- oprogramowanie przeznaczone do zastosowania w bibliotekach małych, na ogół przygotowywane z myślą o wykorzystaniu komputerów klasy IBM PC i systemu operacyjnego DOS oraz oprogramowanie przeznaczone dla dużych biblio-

tek, na ogół wymagające odpowiedniego sprzętu wyższej klasy oraz innego systemu operacyjnego;

– oprogramowanie pozwalające na korzystanie z baz danych na pojedynczych komputerach oraz oprogramowanie działające w lokalnych i rozległych sieciach komputerowych;

– oprogramowanie bezpłatnie rozpowszechniane (bardzo nieliczne, a i tak na ogół należy ponosić pewne koszty związane np. z wdrażaniem) oraz oprogramowanie komercyjne, sprzedawane użytkownikowi za określoną cenę;

– oprogramowanie o stałych funkcjach i stałej strukturze bazy danych oraz oprogramowanie pozwalające użytkownikowi zmieniać strukturę bazy i funkcje programu;

– oprogramowanie przygotowane przez firmy polskie lub zagraniczne.

Podstawowe moduły programu kompleksowej komputeryzacji biblioteki obejmują:

– gromadzenie;

– opracowanie formalne i rzeczowe;

– automatyczny katalog (OPAC);

– opracowanie czasopism;

– obsługa wypożyczeń;

– komunikacja międzybiblioteczna i korzystanie z usług sieciowych;

– wspomaganie zarządzania biblioteką (raporty, dane statystyczne, finanse).

Pakiem, który bardzo istotnie wpłynął na rozwój komputeryzacji bibliotek polskich był program Micro/CDS ISIS. Program CDS ISIS jest programem przygotowanym przez UNESCO i rozpowszechnianym bezpłatnie w krajach członkowskich (w Polsce przez Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w Warszawie). W Klubie Użytkowników pakietu zarejestrowanych jest prawie 700 polskich organizacji i instytucji.

Program Biblioteki Narodowej MAK jest rozpowszechniany na zasadach odpłatności. Pozwala na tworzenie własnych baz danych tekstowych o dowolnej strukturze, chociaż zalecany jest format opisu MARC BN. Pozwala komputeryzować opracowanie i wyszukiwanie informacji oraz obsługę wypożyczeń. Program daje łatwą możliwość korzystania z danych zawartych w „Przewodniku Bibliograficznym”. Jest stosowany w ponad 250 bibliotekach polskich.

Program SOWA, opracowany w 1992 r. przez firmę Sokrates Software z Poznania, pozwala automatyzować pracę podstawowych działów biblioteki, a więc opracowania zbiorów, dostarczania informacji bibliotecznych, obsługę wypożyczeń oraz księgowość. Używany jest w prawie 100 bibliotekach uczelni wyższych, bibliotekach publicznych i medycznych.

Program LECH - BMS Zakładu Badawczo-Rozwojowego Bibliotekoznawstwa, Pomocy Naukowych i Użytkowych „New-Bibl” w Poznaniu jest kompleksowym informatycznym systemem zarządzania biblioteką, powstałym w 1990 r.

System ten jest eksploatowany w ponad 20 dużych bibliotekach naukowych i publicznych oraz 65 bibliotekach instytutowych i filialnych.

Firma MOL - Systemy Informatyczne z Gdyni oferuje dwa programy przeznaczone do kompleksowej komputeryzacji bibliotek. Powstały w 1991 r. system MOL przygotowany został z myślą o bibliotekach szkolnych. Jest stosowany w ponad 250 bibliotekach szkolnych. Nowym produktem firmy jest system LIBRA, przeznaczony do kompleksowej obsługi bibliotek pedagogicznych oraz zakładowych.

Kilka bibliotek warszawskich zastosowało do automatyzacji system CO-LIBER, firmy Exell sp. z o.o. Kilkanaście bibliotek publicznych w Polsce południowej korzysta z bibliotecznego systemu informatycznego SIB.

Z innych programów stosowanych w bibliotekach polskich wymieńmy jeszcze program OPUS (przygotowany dla Biblioteki Akademii Muzycznej w Gdańsku), APIN i UDOS-3 (przygotowane w Bibliotece Głównej Politechniki Wrocławskiej), SOB (system obsługi biblioteki firmy ResComp w Kielcach), program firmy SCHOLA, przygotowany dla Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku. Wiele małych i średnich bibliotek zleca przygotowanie prostych systemów bibliotecznym indywidualnym programistom.

W ostatnim okresie zwraca uwagę wykorzystywanie nowych narzędzi projektowania baz danych do tworzenia kompleksowych systemów automatyzacji bibliotek. Firma Max Elektronik z Zielonej Góry opracowała, wykorzystując technologię Case i język PROGRESS, system PROLIB, natomiast w Instytucie Informatyki Politechniki Śląskiej opracowano przy użyciu narzędzi firmy Gupta Technologies oprogramowanie BIBLIOTEKA.

Spośród bardzo licznych zagranicznych programów kompleksowej komputeryzacji bibliotek tylko kilka zostało zakupionych przez biblioteki polskie. Kilkanaście bibliotek uczelnianych zdecydowało się wdrażać amerykański system VTLS (Virginia Tech Library System).

Oprogramowanie ALEPH (Automated Library Expanable Program), czyli zintegrowany konwersacyjny system biblieczny firmy Ex Libris Ltd (przedstawicielstwo polskie firma Tch) został opracowany specjalnie dla potrzeb dużych bibliotek, ośrodków informacji, archiwów i muzeów.

Nowoczesnym systemem bibliotecznym jest produkt firmy Dynix o nazwie MARQUIS-HORIZON. Pracuje w systemie okien (GUI - Graphical User Interface) ułatwiającym pracę bibliotekarzy i czytelników. Korzysta z niego Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu. Wspomnijmy w końcu o nowoczesnym oprogramowaniu TINLIB (Information Navigator) firmy IME, wykorzystywanym przez BG Politechniki Krakowskiej.

Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy przyjąć, że obecnie trudność przy wyborze programu dla komputeryzacji biblioteki nie polega na znalezieniu „programu najlepszego na rynku”, ale na znalezieniu programu najlepiej dostosowanego do potrzeb konkretnej biblioteki. Oprócz technicznych para-

metrów pracy programu niemniej ważne są warunki finansowe, stopień przygotowania biblioteki do wprowadzenia automatyzacji, sytuacja w innych bibliotekach, z którymi dana biblioteka musi współpracować, wymagania i przygotowanie czytelników itp.

Przytoczmy na koniec podstawowe kryteria oceny programów komputeryzacji bibliotek, które należałoby uwzględnić przy podejmowaniu decyzji o wdrożeniu komputerowego systemu w bibliotece. Powinny one obejmować:

– Kryteria ekonomiczne, czyli cenę programu, w tym opłatę jednorazową, opłatę coroczną za eksploatację, zależność ceny od wielkości zbiorów, ilości stanowisk komputerowych i ilości bibliotek; możliwość uzyskania zniżek w cenie; niezbędne nakłady roczne na stałą eksploatację bazy; koszt dostosowania programu do wymagań biblioteki, zainstalowania oraz przeszkolenia personelu, czy w końcu koszt nowych wersji programu.

– Wymagania sprzętowe, a więc zakup nowego sprzętu, możliwość wykorzystania posiadanych w bibliotece komputerów, możliwość wykorzystania istniejących baz danych i rodzaj wykorzystywanego systemu operacyjnego oraz sieci komputerowej.

– Charakterystykę ogólną, m.in. dostosowanie do polskiego alfabetu, dostosowanie do polskich zasad katalogowania, dostosowanie do zasad katalogowania w poszczególnych bibliotekach, przyjazność dla czytelnika, przyjazność dla bibliotekarza, możliwość dokonywania prostych modyfikacji struktury baz i programu, kompleksowość obsługi wszystkich funkcji bibliotecznych (gromadzenia, opracowania, wyszukiwania, OPAC, wypożyczania, rejestracji czasopism, statystyk bibliotecznych i administrowania biblioteką), współpracy z CD-ROM, możliwość wymiany informacji z VTLS i innymi systemami, dynamikę ilości wdrożeń oraz nowych wersji programu.

– Czas niezbędny na dostosowanie programu do wymagań bibliotek, zainstalowanie programu, przyuczenie personelu.

LITERATURA

1. *I Forum SBP '94: Komputery w bibliotekach - Polska 94. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji SBP*, Chorzów 10-12.06.1994, Wydawn. SBP, s. 312, ser. Nauka-Dydaktyka-Praktyka, Warszawa 1994.
2. *I Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Materiały Konferencyjne. Jastrzębie-Zdrój 19-21.11.1991*, IEPCh, Warszawa 1991, s. 142.
3. *Automatyzacja bibliotek. Wybór materiałów z konferencji „Automatyzacja bibliotek”, Wrocław 11-13 grudnia 1993*, Instytut Bibliekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego „Leopoldinum”, Wrocław 1993, s. 63.
4. *Automatyzacja bibliotek publicznych : praktyczne aspekty. Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji, Białyostok 26-28.10.1993 r.*, Wydawn. SBP, Warszawa 1993, s. 152, ser. Nauka-Praktyka-Dydaktyka
5. *Biuletyn Klubu Użytkowników Pakietu Mikro CDS/ISIS*, Grudzień 1994.
6. J. Dobosz, Z. M. Nowicki, *Mikro CDS/ISIS : wersja 3.0 : zmiany i rozszerzenia*. INTE, Warszawa 1992, s. 104, ser. Informacja Naukowa nr 6.
7. *Pakiet MAK : obsługa bazy*. BN, Warszawa 1994, s. 124, ser. Materiały Analizy Informacje
8. K. Sanetra, I. Gruchała, *Katalog online systemu VTLS*, BJ, Kraków 1994, s. 110.
9. Szarski H, *Komputeryzacja działalności bibliotecznej*, „Bibliotekarz” 3/1993, s. 11-14.